

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויגש ועשרה בטבת, תש"ע
מספר 841

המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הנספים על קידוש ה' בארבע ארצות "רומניה הגדולה" (בסרביה, בוקובינה, טרנסילבניה ו"רומניה הישנה")

עשרה בטבת החל השבוע הוא גם יום הקדיש הכללי. להלן אנו מבקשים לתאר את הפוגרומים שנעשו בארבע קהילות ברומניה.

הפוגרום בבוקרשט, "עיר השחיטה"

במשך שלושה ימים רצופים, מכ"ג בטבת תש"א עד כ"ה בו (21-23 בינואר 1941), נמשכו הפרעות בבוקרשט, שבה התגוררו יותר מ-100,000 יהודים, על-ידי ה"לגיונרים", לובשי ה"חולצות הירוקות" וחברי הארגון הפשיסטי "משמר הברזל", ששלטו במדינה מספטמבר 1940 ועד 23 בינואר 1941. "הלגיונרים" עצרו מאות יהודים בעת תפילתם ב-25 בתי-כנסת בבוקרשט, השתלטו על בית הכנסת "מלכים", הציתו את "בית המדרש הישן" ואת בית הכנסת הספרדי הגדול "קהל גראנדה", קרעו ספרי תורה, זרקו את גוויליהם, דרכו ורקדו עליהם, השחיתו חפצי קודש ורצחו באכזריות כ-130 יהודים בעיר ובסביבתה. בבית המטבחיים העירוני הם ירו ב-15 יהודים, תלו את גופותיהם על אנקולים של בהמות שחוטות והדביקו עליהן תוויות "בשר כשר".¹

ליער "זילאבה" הסמוך לעיר הבירה הובאו כ-90 יהודים. לאחר שעינו אותם והפשיטו את בגדיהם מעליהם ירו בראשיהם והפילו בתוך השלג. למחרת חזרו שוב הפורעים, שדדו את הנרצחים ועקרו את שני הזוהב שלהם. בין הנרצחים היו שני בניו של הרב צבי גוטמן (אב בית דין בבוקרשט): **יעקב**, משפטן בן 27, ו**יוסף**, עיתונאי בן 25, שחיבקו לפני רציחתם את אביהם בתוך השלג. הרב נורה שלוש פעמים אך באורח פלא ניצל (אמר וידוי פעמיים והתכונן להוציא את נשמתו בטהרה). הוא התרומם מתוך השלג, חזר בשארית כוחותיו אל רעייתו, אל בתו חוה ואל שני בניו הנותרים **יצחק ואפרים**.¹

בין הנרצחים באותן פרעות היו יהודים שנרצחו בבתיהם הפרטיים, ביניהם מנהיגי קהילה אחדים וחזן בית הכנסת "הקוראל" יהושע קופשטיק. אך הרב הראשי של המדינה, ד"ר **אלכסנדר שפרן** (מ-1947 הרב הראשי של ג'נבה), רעייתו חיה-שרה ובתו הקטנה אסתר ניצלו.²

הפוגרומים בדורוהוי ופלויישטי

דורוהוי נרצחו בפוגרום הראשון, שאירע ב-1 ביולי 1940, כ-100 יהודים. הרצח אירע בבית העלמין המקומי ובעיר עצמה. בפוגרום שאירע ב-27-28 בנובמבר 1940 **בפלויישטי** נרצח **האדמו"ר רבי דוד פרידמן מבית רוז'ין** (אחיו של האדמו"ר רבי יצחק פרידמן מבוהושי-בוקרשט) עם חמישה יהודים מקומיים אחרים.³

הרצח ההמוני ביאסי, "עיר ההריגה"

ביאסי, "עיר ואם בישראל", שבה התגוררו כ-40,000 יהודים (כ-40% מתושבי העיר), אירע פוגרום איום מ-28 ביוני עד 6 ביולי 1941. במהלכו נרצחו יותר מ-10,000 יהודים (ולפי דעות אחרות בין 12,000 ל-14,000). היהודים נדרשו להתייצב במשטרה, ושם קיבלו פתקה שעליה הוטבעה המילה "משוחרר", אך הייתה זו פעולת הטעייה. המשוחררים

¹ בתו חוה הס היא רופאה ומרצה בפקולטה לרפואה באוניברסיטת העברית בירושלים; יצחק בן-צבי, מהנדס מטוסים, מנכ"ל התעשייה האווירית בלוד ומרצה בטכניון; הרב אפרים גוטמן, רב בית הכנסת "יעקב יוסף" על שם שני אחיו. המקום משמש גם מרכז של יהודי רומניה בתל-אביב ובמדינה, ובו נערכות כל האזכרות של נרצחי הפרעות. ועיינו: הרב צבי גוטמן, **שארית יעקב ויוסף**, פרקי הגות ועיון מעיובונם הספרותי של האחים יעקב ויוסף הי"ד, תל-אביב תשכ"ט, הקדמה, עמ' 31-37; הנ"ל, **ספר ארץ הצבי**, על פרשיות השבוע, חגים ומועדים, הספדים ושאלות ותשובות, תל-אביב תשנ"ב; **מעין שנחרב**, עם הסתלקותו של הרב הגאון ר' צבי גוטמן, רבה של בוקרשט לשעבר, תל-אביב תשל"ד.

² הרב ד"ר אלכסנדר שפרן, "הפוגרום בבוקרשט" (עדות אישית), יהדות רומניה בתקופת השואה, **שורשים**, כרך א', תל-אביב 1992, עמ' 214-216.

³ יעקב גלר, העמידה הרוחנית של יהודי רומניה בתקופת השואה (1940-1944), **אורות יהדות המגרב**, לוד תשס"ג, עמ' 34-35.

הוזמנו שנית בערמה למשטרה, ואז בוצע הטבח המתוכנן. השוטרים והחיילים ירו בצעירים, במבוגרים ובזקנים. משפחות שלמות נרצחו, אבות ואימהות, בנים ובנות, אחים ואחיות, נכדים ונכדות. בסיום הרצח הועלו אלפי הניצולים ל"רכבות המוות": כ-100 איש נדחסו בכל קרון של בהמות ללא אוויר, אוכל ושתייה, והוסעו לכיוון העיירה הסמוכה פודול-אילואיי. במקום נסיעה של חצי שעה, סובבה הרכבת 12-15 שעות על הפסים, ומתוך 1,974 נפש נותרו בחיים 776 בלבד, ואילו האחרים נפחו את נשמתם. רובם נספו מחוסר אוויר לנשימה, מצמא, רעב וחום. עקב התנאים הנוראיים אירעו מחזות מסמרי שער: היו שהתיישבו על גוויות הנספים, הכו את עצמם בראשיהם, תלשו את שערויהם, שתו את מי רגליהם, מצצו את זיעת בגדיהם, קרעו את חולצותיהם ונותרו עירומים. היו שנטרפה דעתם והתאבדו. צעקות איומות נשמעו מהפצועים שביקשו מים לשתייה. בכל תחנת רכבת נפתחו הדלתות לזמן קצר, והגופות נזרקו החוצה. האיכרים יצאו להתבונן ב"קומוניסטים" הללו שירו, כביכול, בצבא. הניצולים שביקשו בקבוק מים תמורת כסף שנותר להם קיבלו מהמקומיים בקבוק נפט. בין נספי "רכבות המוות" היה העיתונאי הצעיר יוסף סגל.⁴

כשהקרונות הגיעו לתחנות, לא הוגשה לפצועים כל עזרה, משום שכאמור הם נחשבו "מרגלים", "בוגדים" ו"קומוניסטים". היו שניצלו בנס מ"רכבות המוות" הודות לעזרה שהגישה ויוריקה אגאריצי, נשיאת ה"צלב האדום" בעיר רומאן, כשהורידה פצועים רבים מהקרונות, טיפלה בהם, האכילה והשקתה אותם, דאגה להם למלבושים ויצרה קשר עם הקהילה המקומית. על עזרתה זו היא הוחרמה, אך כעבור שנים זכתה למענקים כספיים מקהילת בוקרשט, ולאחר מותה זכתה ב"אות חסידת אומות העולם".

ברכבת השנייה, שנסעה לכיוון העיירה טרגו-פרומוס והעיר קאלאראש, נדחסו 2,530 נפש, ואחרי נסיעה ארוכה של תשעה ימים נותרו בחיים רק 1,011. בשתי הרכבות הללו נספו 2,717 יהודים. על לוח השיש שעל קבר האחים בבית העלמין ביאסי נחקק בין השאר:

על אלה אני בוכיה, על רבניה וחקמיה, על מנהיגיה ועל משרתיה, על אנשי הרוח והמעשה, יראים ושלמים, קדושים וטהורים, אנשים, נשים וטף, שנרצחו על-ידי הרוצחים צוררי היהודים, נשחטו כצאן לטבח יובל, ובושה החמה וחרפה הלבנה על הרציחות ברחובות העיר, שנעשה ל"עיר ההריגה".. הונסו בקרונות סגורים של רכבות המוות, והובילו אותם במשך שלושה ימים ולילות בלי מים ובלי שום אפשרות לנשום... ארץ אל תכסי דמם,⁵ לעולם לא נשכח את זכרם!

עם הניצולים מ"רכבות המוות" נמנה האדמו"ר רבי י' טוורסקי, שאחרי המלחמה היגר לארצות הברית, ובין הנרצחים היה הרב חיים גלבר, נשיא ה"מזרחי" ביאסי ובאזור, ומנהיגי קהילה אחרים.

הפוגרומים בבוקובינה ובבסרביה

בפרעות שאירעו בבוקובינה ובבסרביה, שראשיתן בסוף יוני ובתחילת יולי 1941, כשאזורים אלה נכבשו על ידי צבאות רומניה וגרמניה, נרצחו יותר מ-150,000 יהודים (ולפי דעות אחרות כ-200,000), ביניהם מאות רבנים, "כלי קודש" ותלמידים משיבות קישינב, צ'רנוביץ, ויז'ניץ, סירט ובאנילה. בין הרבנים הללו יש לציין את הרב הראשי של קישינב ובסרביה, ר' יהודה ליב צירלסון, הפוסק המפורסם, נשיא ישיבת קישינב ומנהל בית הספר העברי "מגן דוד"; ד"ר יעקב א' מארק, רבה הראשי של צ'רנוביץ, מנהל "ביה"מ למורים ולגננות" ונשיא "המזרחי". לפני הירצחו הועלה על גג בניין גבוה כדי שיצפה בהצתת בית-הכנסת הגדול שבו התפלל. עוד נרצחו הרבנים יצחק טברסקי מבלצי, בנימין ליבנדמן מחוטיץ, יהושע פרנקל מסלטין (שקודם הירצחו תלשו הצוררים את שערות פאותיו וזקנו ושרפו), הרב ישעיהו רייכר מאיסמאיל, בעל "תורת ראשונים", האדמו"ר מרדכי מוטולה טברסקי מבויאן, בנו אהרון ואחרים.⁶

הגיטאות והמחנות בטרנסניסטריה, "אושוויץ של יהודי רומניה"

מתוך כ-150,000 יהודים שגורשו מבסרביה, בוקובינה ומחוז דורוהוי ("רומניה הישנה") לגטאות ולמחנות טרנסניסטריה (איזור באוקראינה מעבר לנהר דנייסטר) חזרו בתחילת 1944 רק כ-40% (כ-60,000). כ-90,000 נספו ברעב, בקור, במגפות טיפוס, בדיזנטריה ובמרעין בישין אחרים, ביניהם רבנים ו"כלי קודש". אבל היו רבנים במדינה שסייעו רבות ליהודי הגטאות, אספו עבורם כספים, שלחו להם כספים באמצעות פקידים תמורת תשלום גבוה של 50%, וכך הצילו יהודים רבים. ביניהם ראוי לציין את הרב אליעזר האגר ("דמשק אליעזר"), ראש ישיבת ויז'ניץ, ששלח כספים לאחיו ר' ברוך האגר, שגורש מסירט-בוקובינה לגטו דזורין. בכסף הזה הקים בית תמחוי ל-300 רעבים ונצרכים והציל רבים מרעב; הרב משה-יוסף רובין, רבה של קמפולונג, שלח מבוקרשט כספים שאסף באמצעות שליחים למגורשים בבוקובינה. הרב הראשי אלכסנדר שפרן זעק בדרשותיו וזירז את מתפללי בתי הכנסת ושאר יהודי בוקרשט לשלוח לפליטים כספים, בגדים ותרופות.⁷

רצח יהודי צפון טרנסילבניה באושוויץ

בצפון טרנסילבניה, שנותקה בקיץ 1940 מרומניה לפי "דיקטאט וינה" וצורפה להונגריה, גורשו ביולי 1944 לאושוויץ (חודש לפני שרומניה שוחררה ב-23 באוגוסט 1944) כ-150,000 יהודים, ביניהם אדמו"רים, רבנים, דינים, ראשי 60 ישיבות ותלמידיהן. מהם חזרו רק כ-30,000. כל השאר הועלו על המוקד.

⁴ יוסף סגל הי"ד היה אביו של ד"ר אפרים יצחקי (מהמחלקה לתלמוד באוניברסיטה). ד"ר יצחקי נולד ביאסי לאחר מות האב.

⁵ קול קורא בידיש וברומנית מטעם מועצת רבני יאסי והקהילה, התנועות הציוניות והקונגרס היהודי משנת 1946 להקים מונומנט (מצבת זיכרון) על קבריהם של כ-12,000 הקרבנות. ארכיון הציונות הדתית, (אצ"ד), אוניברסיטת בר-אילן, תיק 29; יעקב גלר, שם, עמ' 45-57.

⁶ יעקב גלר, שם, עמ' 58-63; על הרב צירלסון ראו שם, עמ' 74, 329, 364; על הרב מארק, שם, עמ' 77, 117, 330, 348.

⁷ יעקב גלר, שם, עמ' 79-81, 118-122.

בעיירה סארמאש, ליד טורדה, בגבול שבין צפון טרנסילבניה לדרומה, נרצחו על-ידי חיילים הונגרים, 126 תינוקות, ילדים, מבוגרים וזקנים, בערב ראש השנה תש"ה (16-17 בספטמבר 1944). ביניהם הייתה רעייתו של הרב המקומי **איגנץ הוניג** וארבע בנותיהם.⁸

לסיכום: אלפי רבנים, דיינים, ראשי ישיבות, פוסקי-הלכה, מורים ו"כלי קודש" נרצחו בכל ארבע ארצות רומניה, ומתוך כ-800,000 יהודיה נותרו בסוף המלחמה כ-400,000 בלבד.

*

גורלם של רבים מפליטי המלחמה והפוגרומים לא שפר עליהם בדרום ארצה. שתי אגניות מעפילים הוטבעו על ידי צוללות סובייטיות: "סטרומה" ובה 764 מעפילים, ממיטב הנוער הציוני ואקדמאים מכל ערי המדינה, ביניהם משפחות שלמות, הוטבעה ליד איסטנבול ב-24 בפברואר 1942. האניה "מפקורה" ובה 394 מעפילים, ביניהם יתומים שניצלו בטרנסניסטריה, הוטבעה אור ל-5 באוגוסט 1944. יהי זכרם של כל הנספים ברוך.

ד"ר יעקב גלר
פתח תקווה